

Гүләт

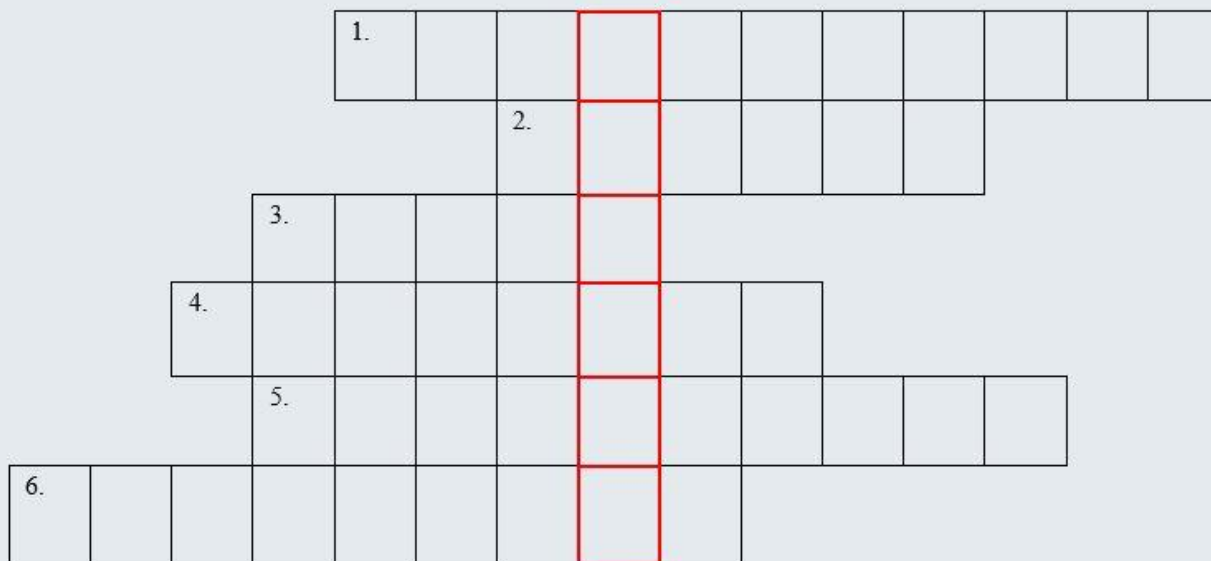
Дәреснең темасы:

... кояштан яктырак (Мәшһүр галимнәр Утыз Имәни (1825-1902)

һәм Каюм Насыйри(1754-1834)ларның ижади мирасына нигезләнеп өйрәнү).

Кроссворд

1. 940-1037 елларда Урта Азиядә яшәгән һәм ижат иткән галим, философ, әдип.
2. Каюм Насыйри туган авыл исеме.
3. Татар халкының горурлыгы булган шагыйрь.
4. Укытучы сүзенең синонимы.
5. Каюм Насыйри төрки теленнән тәржемә иткән әсәр.
6. Утыз Имәниненң исеме.

Кроссвордның чишелеше:

			¹ Ә	Б	У	Г	А	Л	И	С	И	Н	А
						² Ш	Ы	Р	Д	А	Н		
			³ Т	У	К	А	Й						
		⁴ М	Ө	Г	А	Л	Л	И	М				
			⁵ Г	А	Б	Д	Е	Р	Ә	Х	И	М	
⁶ К	А	Б	У	С	Н	А	М	Ә					

Гыйлем

Дәреснең темасы:

Гыйлем кояштан яктырак (Мәшһүр галимнәр Утыз Имәни (1825-1902)

һәм Каюм Насыри(1754-1834)ларның ижади мирасына нигезләнеп өйрәнү).

ГЫЙЛЕМ АЛУ

ГЫЙЛЕМ

Гыйлем – 1. Белем. Тормыш
тәжрибәсе

2. Фән

3. Галим гыйлем кеше икән.

ГЫЙЛЕМ АЛУ – Белем алу.

ГЫЙЛЕМ ИЯСЕ, ГЫЙЛЕМ КЕШЕ –
Галим.

ГЫЙЛЕМ ЙОРТЫ – иск. Уку йорты ...

[Татар теленең аңлатмалы сүзлеге](#)

1. Знание; учение; просвещение.

2) Наука.

The background of the slide is a scenic landscape. In the foreground, there is a calm body of water reflecting the sky. In the middle ground, there are rolling mountains. On the right side, the dark, bare branches of a tree are visible against the sky. The sky transitions from a deep purple at the top to a blue-purple at the bottom. The entire slide is framed by a green border on the left and bottom sides, with a spiral binding pattern on the left edge.

**Гыйлем акча белән табылмый,
тырышлык белән табыла.**

(татар халык мәкале)

**Знания находятся не через деньги,
а через старание.**

(татарская народная пословица)

**Табиблар дэваламас авыруын наданның,
Дэвала белем белән наданлыгын аның.**

Йосыф Баласагунлы

Акыл-гыйлем — кайсыдыр
шул бер баудыр —
Упкыннан безне һәрчак
тотып торыр

Йосыф Баласагунлы

Gylem

Жансыз тәннәр үлек булган
кебек, гыйлемсез жаннар
да үлек хөкемендәләрдер.

Ҡади Атласи

Уен ”Мәкальне төгәллә ”

1. Гыйлем алу — ...
2. Гыйлемнән зур...
3. Дөнья тулы гыйлем, башыңда калганы...
4. Жирнең нуры кояш, кешенең нуры...
5. Гыйлем дәрәжәсе — дәрәжәләрнең иң...
6. Гыйлемсез бер яши, гыйлемле...

Жаваплар:

- 1. Гыйлем алу — инә белән кое казу.**
- 2. Гыйлемнән зур хәзинә юк.**
- 3. Дөнья тулы гыйлем, башыңда калганы белем.**
- 4. Жирнең нуры кояш, кешенең нуры гыйлем.**
- 5. Гыйлем дәрәжәсе — дәрәжәләрнең иң олысы.**
- 6. Гыйлемсез бер яши, гыйлемле мең яши.**

Дәрес планы

1. Гыйльми һәм әдәби мираслары.

Утыз Имәни - талантлы шәхес.

Каюм Насыйри-күпкырлы эшчәнлек күрсәткән мәгърифәтче галим.

2. а) Утыз Имәни ижатында белем, мәгърифәт мәсьәләләре.

ә) Каюм Насыйриниң “Әбүгалисина кыйссасы”нда парлы сүзләренң стилистикасы.

3. Гыйлемлек-яшерен хәзинә.

Гыйлемнең өстенлеге турында.

Гыйлемлек һәм наданлык.

4. Миннән сорау-сөздән җавап (төркемнәрдә эш)

5. Белем төшенчәсе - эш-гамәл белән тыгыз бәйләнештә.

Егет булу турында.

Остазсыз һөнәр юк.

6. Галимнәренң ижади мирасларының әһәмияте.

Өй эше . Заһир Бигиевнең ижат мирасы турында укырга.

Эпиграф:

**Төрле-төрле гыйлем, һөнәр белмәк кирәк,
Һөнәр, гыйлем мәктәбенә кермәк кирәк,
Мич башына гыйлемлекләр килеп кермәс,
Гыйлем өчен аһ-ваһ итеп йөрмәк кирәк.**

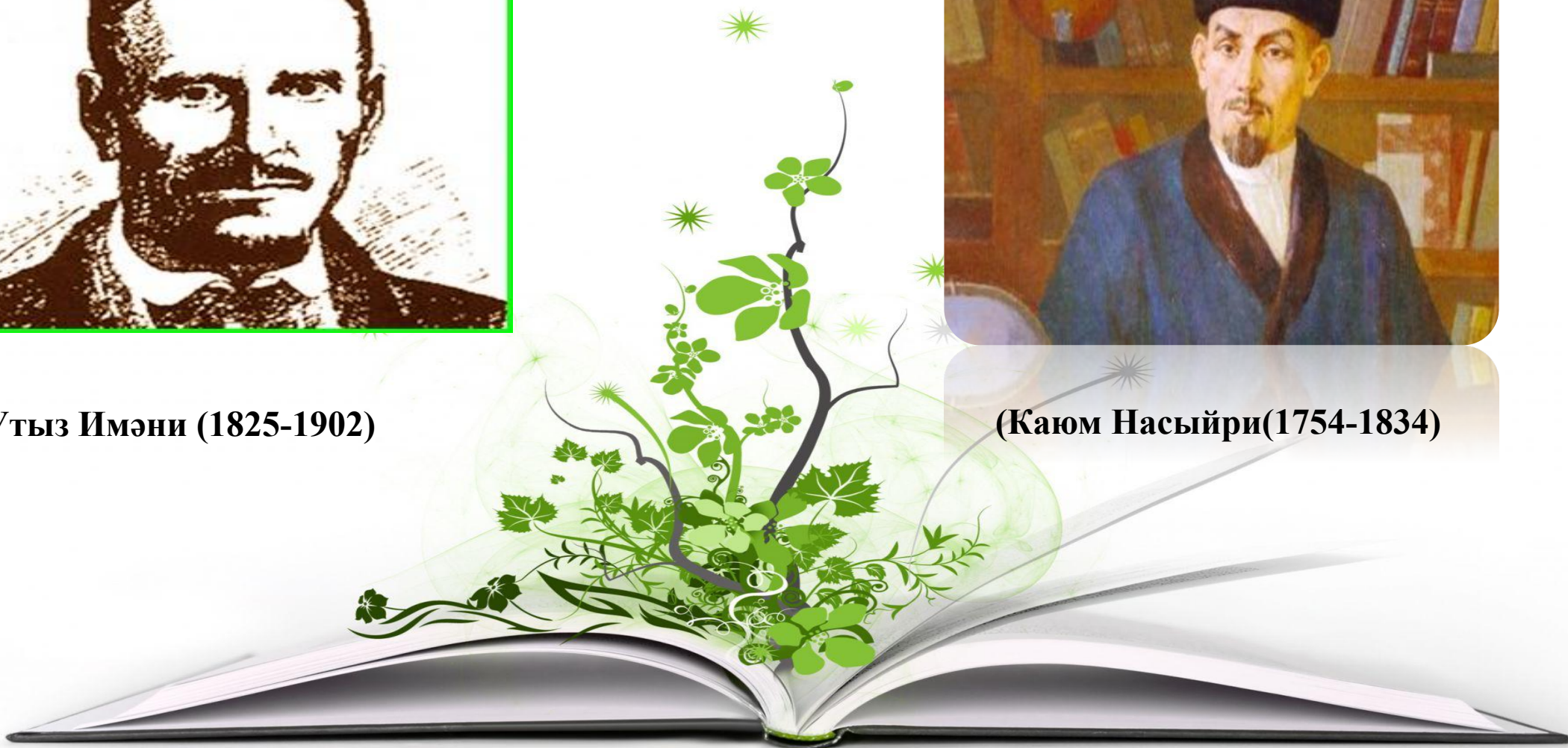
Бөек татар драматургы Г.Камал

УТЫЗ ИМЭНИ (1825-1902)

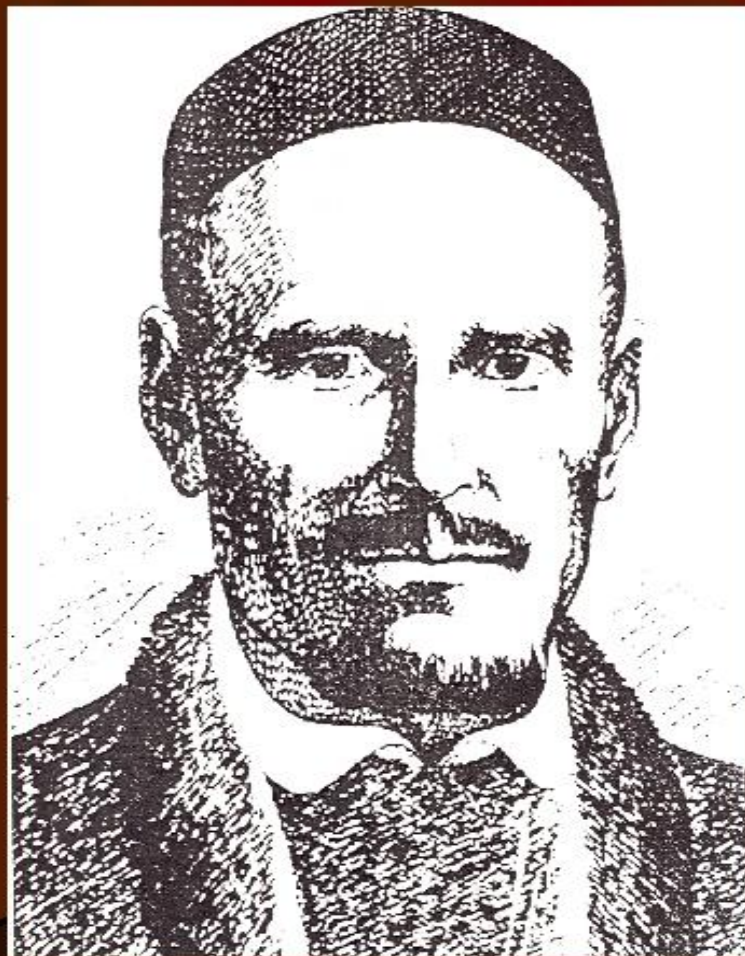
(КАЮМ НАСЫЙРИ (1754-1834))

Жыр. “Сез иң гүзэл кеше икәнсез!”

Габдерәхим Утыз Имәни әл-Болгари
(1754-1834)

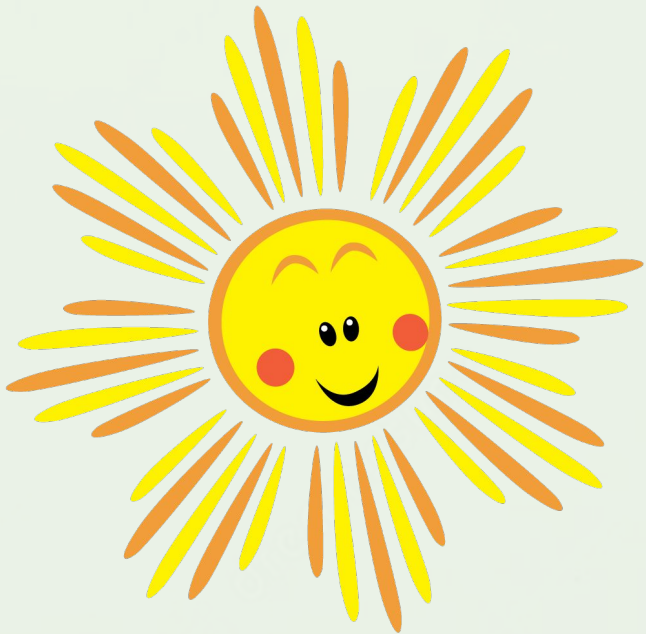

*“ Дөньяда мәңге яшисең
килсә, укы, тырыш,
белем ал, белем ул үзе
тереклек суы. Гыйлем,
-дошман да, карак та
урлый алмый торган
мәңгелек яшерен хәзинә.
Галим кеше бай да,
әхлаклы да, ай һәм
йолдызлар кебек якты
да; шул сыйфатларга ия
булу өчен гыйлемиңне
арттыр ”*

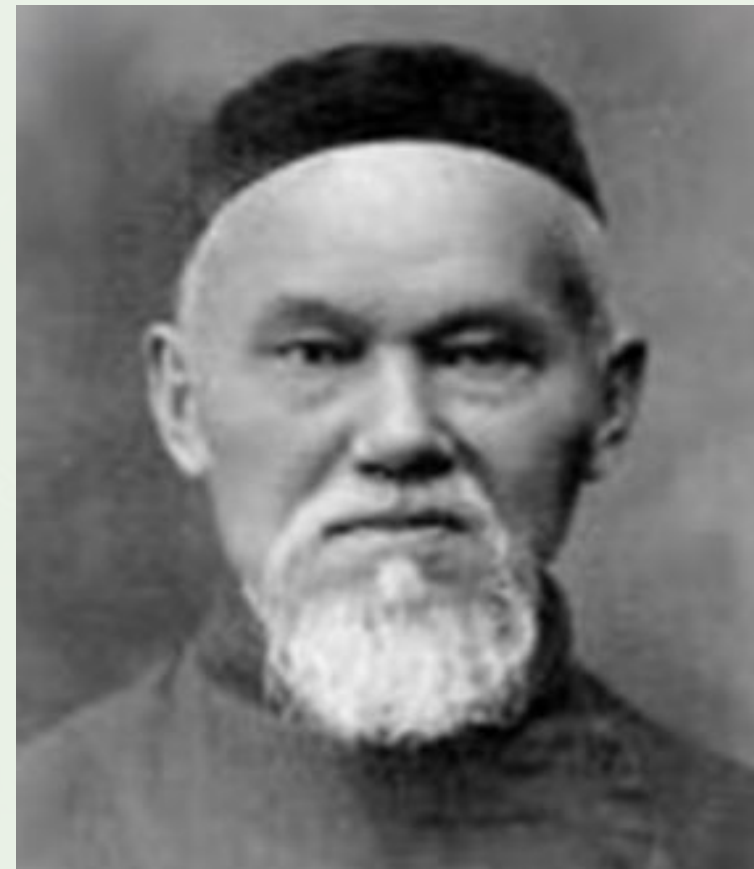

Мәңге яшәргә теләсән, и уғыл,
Ал гыйлем, чөнки тереклек суы ул.
Белмәде һөнәрне гыйлемсез кеше,
Булмады аңарда бәхетнең эзе.

Габдерәхим Утыз Имәни

**«Габдерәхим хәзрәт сүз сөйләргә
гаять тә сәләтле улып, кулында
чукмары вә агызында чукмарыннан
да куәтле теле улып, нә дөнья вә дин
тугрысында бәхәс иткәндә жиңеләеп
калмамыштыр».**

Риза Фәхретдинов

Утыз Имәни - талантлы шәхес.

1. Утыз Имәни гарәп, фарсы, тажик, үзбәк, төрек, татар телләрен яхшы белгән.
2. Утыз Имәниниң гыйльми һәм әдәби мирасы педагогик эшчәнлек белән тыгыз бәйләнгән.
3. Аның күп кенә китаплары белем-тәрбия бирүне, уку-укыту ихтыяжларын күздә тотып язылган. Утыз Имәни тудырган йөзләп китапның яртысын диярлек педагогик, гыйльми хезмәтләр, сузлекләр, төрле шәрехләр, белешмәләр алып тора. Алар татарча, гарәпчә, фарсыча яки катнаш телләрдә язылган.
4. Утыз Имәни үзенең әсәрләрендә дә укытучы булып кала. Аның ижатында акыл, үгет – нәсыйхәт бирү, киңәш итү өстенлек тота.
5. Әдипнең гыйльми – педагогик эшчәнлегенә тарих, фарсы, тел белеме, хокук фәне, медицина, астрономия, сәүдә, икътисад тармакларда барган.

Бел: гыйлем - нур ул, сине
нурландырыр,
Ә наданлык - ут, сине ул
яндырыр.

Габдерәхим Утыз Имәни.

Утыз Имәни хезмәтләре:

**“Чын бәхетне бирә тик гыйлем генә,
Баш ияләр һәрвакыт белемлегә”**

“Гавариф эз-заман” (“Замана укымышлылары”)

“Әбъяте төрки фи фазыйләте гыйлем” (“Гыйлемнең өстенлеге турында төркичә бәетләр”)

“Тәнзилел-әфкяр фи нәсаихел-әхъяр” (“Фикерләрне пакъләндерә торган игелекле үгетләр”)

“Фасыл фи фазыйләтел –гыйлем вәл-гакыл” (“Гыйлем һәм акылның өстенлеге турындагы бүлек”)

“Мөһиммәт эз-заман” (“Заманның мөһим билгеләре”)

**Г. Утыз Имәни фикеренчә:
- Белем ул - бәхет ачкычы.**

Гыйлем

**Мәңге яшәргә теләсән, и угыл,
Ал гыйлем , чөнки тереклек суы ул.
Белмәде һөнәрне гыйлемсез кеше,
Булмады аңарда бәхетнең эзе.
Чын бәхетне бирә тик гыйлем генә,
Баш ияләр һәрвакыт белемлегә.**

(«Гыйлемнең өстенлеге турында төркичә бәетләр»).

Утыз Имәни хезмәтләре:

Утыз Имәни турында бөек шәхесләребез...

“Ул заманының атаклыларыннан, вакытының бөеклекләреннән хөрмәтле галим, дәрес бирүче язучы иде,”-дип язган Ш.Мәржани.

“Утыз Имәни Гәбдерәхим хәзрәт –талантлы шагыйрь. Ул дәвернең икътисади –мәдәни туфрагында үскән гөл буларак җитеште,” –дип язган Г. Ибраһимов.

Утыз Имәни энциклопедик мирасы , күпкырлы эш-гамәлләре белән рус әдипләреннән В.М. Ломоносов эшчәнлеген хәтерләтә.

Каюм Насыйри – кўпкырлы эшчэнлек кўрсэткән мэгърифэтче галим

- *Мэгърифэт (гарэп-фарсы сүзе) – аң-белем.*
- *Мэгърифэтче – белем, аң-белем таратучы галим, гыйлем иясе.*
- *Мэгърифэтчелек – мэгърифэт, аң-белем, мэдэният тарату өлкәсендәге эшчэнлек.*

Каюм Насыйри – энциклопедик галим. Ул эшлэгән өлкәләр:

- татар әдәбияты ("Кырык вәзир кыйссасы", "Буш вакыт", "Кырык бакча", "Әбүгалисина", "Фәвакиһел жөләса фил-әдәбият")
- татар теле ("Дөрәс һәм матур язу кагыйдәләре", "Ән-мүзәж", икетомлык татар теленәң аңлатмалы сүзлеге, татарча-русча һәм русча-татарча сүзлекләр)
- этнография
- фольклор
- педагогика һәм методика ("Әхлак рисаләсе", "Утыз вәгазь", "Китап әт-тәрбия")
- астрономия
- математика ("Хисаплык", "Гыйльме һәмдәсә")
- география ("Истилаһәте жәгьрәфия")
- физиология
- ботаника
- слесарьлык эше
- кулинария

КАЮМ НАСЫЙРИ – КУПҚЫРЛЫ ШӘХЕС

К.Насыйри журналист-энциклопедист, тарихчы, галим, тел белгече,

фольклорчы, язучы, тәрбияче, мәгърифәтче.

Тел язмышы - халык язмышы. Каюм Насыйри – татар әдәби теленә нигез салучы

“Без татарлар, телебез – татар теле, мөстакыйль һәм төзек кагыйдәле камил тел ул. Бүтән телләрдән бер дә ким түгел”...

Татар, гарәп, фарсы, рус, төрек телләрен камил белгән, фәннәрнең төрле тармакларыннан хәбәрдар булган.

Дәреслекләренә карталар сыза, басылган китапларны төпли, рәсемнәр төшерә, агачтан төрле әйберләр ясарга яраткан.

Балалар укыта, китаплар яза, аларны үзе ук бастырып тарата, календарьлар чыгара.

Борынгы кабер ташларындагы язуларны укый, авыл тарихларын язып ала, горэф-гадәтләрен йолаларын өйрәнә, жырлар, бәетләр, әкиятләр жыя. Тарихның Болгар тарихына бәйле булуын ачыклай.

Ш.Мәржани, Г.Ильяси кебек укымышлылар белән

Казан университеты каршындагы Археология, тарих, этнография, жәмгыя-те утырышына йөри, докладлар ясый. Дәреслекләр, китаплар яза. Гаризалар язып бирә, тәржемә итә, китаплар сата.

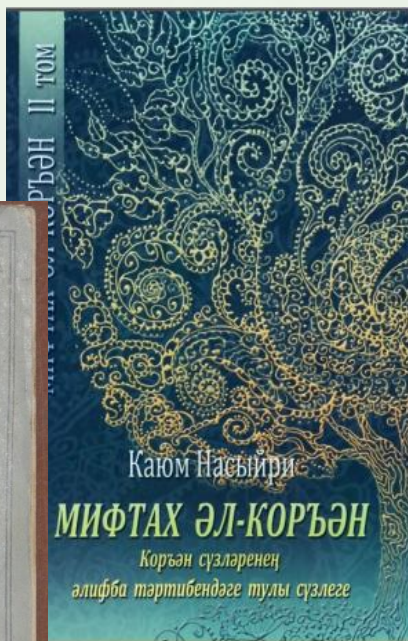
Төрле үләннәр белән дэваланган, физик хезмәт белән шөгыйльләнгән. Ятып авырмаган Гомеренең соңгы елларында аякларын жиңелчә паралич суга. Үзен-үзе электр белән дэвалый, аяклары языла, йөрерлек хәлгә килә.

Уку китаплары һәм дәреслекләр язган :

- “Нәхү китабы ” (татар теле синтаксисы). Русча төзелгән. Бу татар телен өйрәнүче руслар өчен .
- “Буш вакыт ”. Анатомия, табигать белеменнән кыскача мәгълүматлар белән таныштыра .
- “Һавагыйде китабы ” (язу кагыйдәләре).
- “Әнмүзәж китабы ”.
- Татар теленең аңлатмалы сүзлегенә (“Ләһжәи татари ”. Бу – татар теленең фәнни грамматикасына нигез салучы икәнлеген күрсәтә) .
- 6.Элек гарәпчә булганнары урынына Каюм Насыйри керткән терминнар:
 - сан, бүлү, калдык.
- “Кыйрәте рус”, “Нәмүнә яки Әнмүзәж” (рус теле грамматикасы , русча-татарча сүзлекләр).

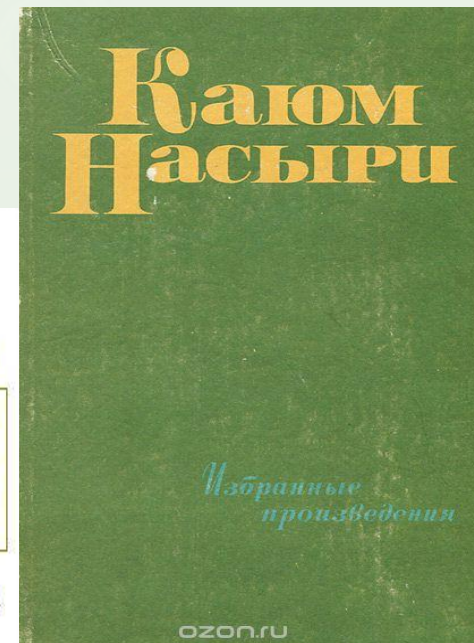

*Знатдин
Салит Яхъя*

ПОВЕСТИ
ОБ
АБУ-АЛИ
-СИНЕ

Каюм Насыри

1

Гыйлем алу турында

И газиз бала! Агяһ бул, адәмгә иң әүвәл бигрәк кирәк вә бигрәк лазем нәрсә — гыйлемдер. Вә гыйлем дигәнебез белмәгән нәрсәне үгрәнәп вә сорашып белмәктер. Вә наданлык дигәнебез белмәклегә лазем булган нәрсәне белмәссезлектер. Бу наданлык кешене игътибардан чыгара торган нәрсәдер вә хайван дәрәжәсенә кертә торган сыйфаттыр. Кайда барса да, надан кешенең кадере юктыр. Инде гыйлем үгрәнмәгә, ниятенә яхшы дәрәсләп укымага, язмага вә һөнәр, вә мәгърифәт хасыйл итмәгә ижтиһад кыйл, чөнки гыйлем вә мәгърифәт иясе һәр жирдә хөрмәтле булып, халык арасында кадере зур булыр. Наданлык һәркайчан сине үкендерер, һай, гомерем үттә, сабак укымадым, надан калдым, дирерсән... Наданлык шундаен бер сыйфаттыр. Илаһи ният кыйлдым гыйлем үгрәнмәккә, белмәгәнәнемне белмәк өчен вә белмәгәннәргә үгрәтмәк өчен, вә шәригәтне тергезмәк өчен, вә дин исламны бакый кыйлмак өчен, дип ният итеп гыйлем үгрәнмәгә ижтиһад кыйла күр... Наданлык сыйфаты бик яхшы сыйфат түгел. Надан кала күрмә, сабак укыганда белмәгән вә аңламаган сүзенә хәлфәдән сора. Укып кына белми кеше, сорашып күбрәк гыйлем хасыйл була. Ни укысаң да, сабак алган вакытта белми китәргә бер дә ярамас. Белмәгән сүзенә хәлфәңнән йә башка кешедән сорарга бер дә оялма...

Хәлфәңне борчып бетер, бу тугрыда хәлфә сиңа бер дә рәнжемәс. Инде һәркайчан мәсьәлә сорасаң, ашыгып сорама, үзәң гыйбадәткә вә мөгамәләгә тиешле мәсьәләне сора. Урынсыз ашыгып сорасаң вә тиешсез мәсьәләне сорасаң, оятка калырсаң, наданлыгың зоһур булыр...

“Эй жаннарым
угланнарым, нәсихәтне
ишетегез-һөнәр
үгрәнегез. Дөнъяның
миленә вә дәүләтенә
ышанырга ярамас...
һөнәр-бер агым судыр, вә
ышанычлы
дәүләттер, һөнәр иясе
әгәр дәүләттән төшсә
дә, кайгы юк... Эй угыл...
син дә... һөнәр үгрән,
тәрбия үгрән, гыйлем
үгрән, (1нче тәрбия).

Каюм Насыйри турында бөек шәхесләребез...

«Каюм Насыйри – иң элек безнең татарлыгыбызны аңлады һәм аны үзенең әсәрләре илә башкаларга да аңлатмакчы булды».

Жамал Вәлиди

«Каюм бабаның хезмәте – гыйлем доньясы өчен яңа кануннар табып чыгаруда түгел, бәлки бәйнәлмиләл гыйльми мәгълүматны татар халкына башлап бирүдә... ул бездә Европа гыйлемнәреннән беренче популяризатор иде».

Г.Ибраһимов.

Күзлэргә күнегүләр

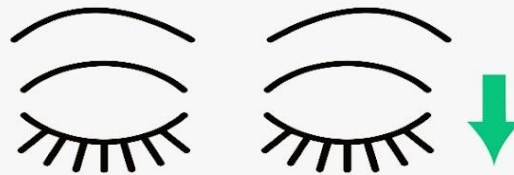
ОТВЛЕКИТЕСЬ ОТ МОНИТОРА! ЗАРЯДКА ДЛЯ ГЛАЗ

«Тяжелые кулисы»

Зажмурьте глаза на 15 секунд.
Веки должны быть немного напряжены,
чтобы было совсем темно

«Шторка»

Медленно закройте глаза.
Не напрягайте веки.
Посидите так 10 секунд

«Стрелок»

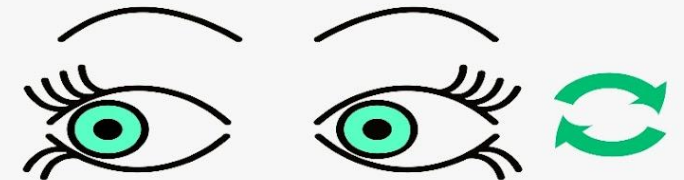
«Стреляйте» глазами: посмотрите вверх, вниз,
влево, вправо. Вернитесь на исходную позицию
и повторите упражнение еще 5 раз

«Порхающий мотылек»

В течение 1 минуты быстро моргайте

«Глазастый художник»

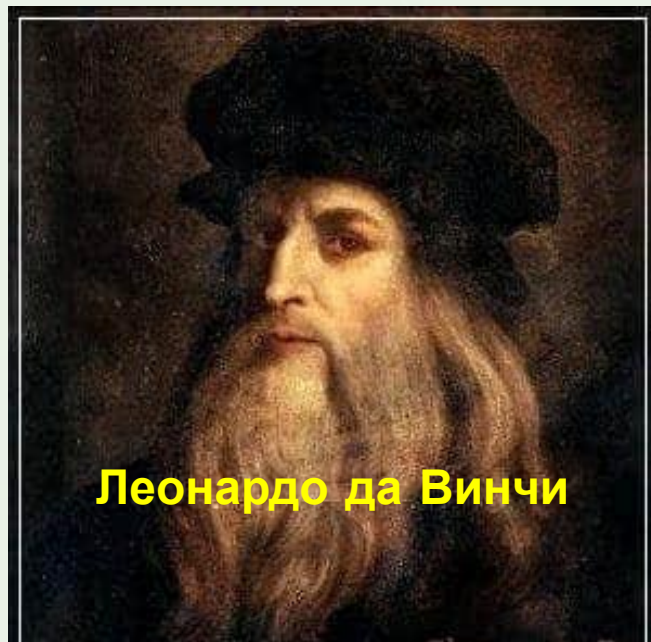
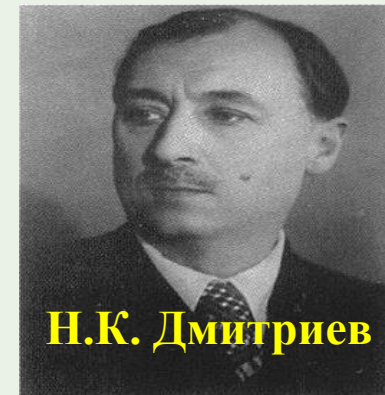

Вращайте глазами по кругу, чтобы нарисовать окружность.
Попробуйте нарисовать восьмерку, звездочку и другие фигуры

«Вий»

“Алар - барысы да энциклопедистлар булганнар, алар... нинди дә булса бер фәннен яки сәнгатьнең кысасы эченә генә сыеп калмаганнар. Алар үзләренең кыска гомерләре дәвамында тормыш тарафыннан нык таләп ителгән барлык фәннәргә һәм сәнгатьләргә дә нигез салып калдырырга ашыкканнар... Кем булган Ломоносов: физикмы, механикмы, тел белгечеме, әдәбиятчымы? Леонардо да Винчи... һәм Каюм Насыри кем булган, дигән сорауга җавап биру дә шактый кыен...”

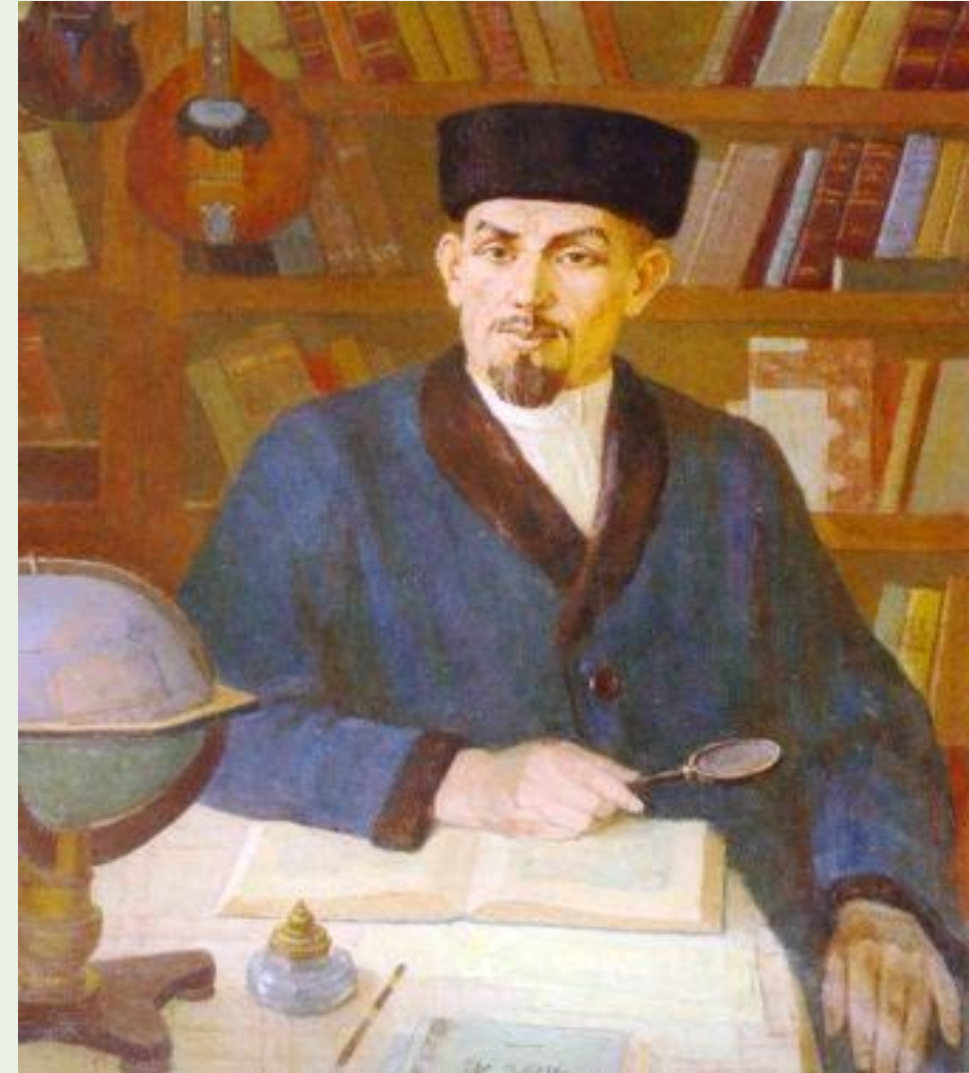
Русның мәшһүр тюркологы Н. Дмитриев аның галим буларак эшчәнлеген Лео-нардо да Винчи һәм Ломоносовка охшата.

Каюм бабаның эшчәнлеге – милләткә фидакаръяләрчә хәзмәт итүнең бөек үрнәге. Аның китаплары – хәзерге милли тормышыбыз өчен дә аваздаш булган бай хәзинә.

К. Насыйри исеме – бүген илебезнең иң күренекле кешеләре рәтендә.

Аларның исеме мәңгелек!

Татар кешесе!

Укы! Гыйлемле-белемле бул!

Дәүләт төзү, аның белән идарә итү өчен дә, рухи һәм матди байлык туплау өчен дә аң-белем кирәк. Кушканны гына эшләүче түгел, үзең дә шул дәрәжәдә эшләрлек зур белемгә ия бул.

Туфан Миңнуллин,
«Татарның әхлакый кодексы»